

Шанова Зоја. За лингвистичката и екстралингвистичката информација во Македонско- рускиот речник

За лингвистичката и екстралингвистичката информација во Македонско-

рускиот речник // XXXIII научна конференција на XXXIX на меѓународен

семинар за македонски јазик, литература и култура. Лингвистика. Скопје,

2007. С. 243-248.

Македонско-руските лексикографски истражувања во Русија имаат повеќе од четириесетгодишна традиција. Првиот македонско-руски речник со обем 30000 зборови беше составен од Д. Толовски и В.М. Илич-Свитич под редакција на Н.И. Толстој и се появи во печатот во 1963 година.[1] Ова дело е «прво завршено ... опишување на лексичкото богатство на македонскиот јазик».[2] Речникот беше објавен до завршувањето на работата над Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања.[3]

Македонско-рускиот речник на Д. Толовски и В.М. Илич-Свитич ја одрази состојбата на македонскиот јазик од првите 15-18 години од неговиот развој по кодификацијата во 1945 г., содржи голем број турцизми, дијалектизми и зборови, кои што кон крајот на XX-иот век станале архаични. Беше созреана неопходноста за составување на нов македонско-руски речник, кој би ја одразил современата состојба на македонскиот литературен јазик.

Во 1997 г. во Скопје беше издаден составениот од руски слависти тритомен Македонско-руски речник[4] (65000 зборови) под редакција на академик Рина Ускова, раководител на проектот, со јазичен конзултант Роза Тасеска. Како основен извор на лексиката за тритомниот Македонско-руски речник послужи Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања (66000 зборови), кој многу пати се преиздаваше, но без промени и дополнувања, затоа во Македонско-рускиот речник беа користени исто така и посовремени извори – правописни речници на македонскиот јазик, речници на странски зборови, термилошки речници, двојазични речници, ме|у кои на прво место треба да се одбележи Македонско-рускиот речник на Ксенија Гавриш,[5] издаден во 1969 г. Во тритомниот Македонско-руски речник беа вклучени голем број фразеологизми, а за илустрација на употребата на лексемите беа користени многу примери.

Тритомниот Македонско-руски речник беше издаден со незначителен тираж, во Македонија брзо бил потршен, а во Русија воопшто не се продавал. Авторскиот колектив сметаше дека е неопходно да создаде нов македонско-руски речник, земајќи го предвид новиот лексички материјал, лексиколошките и лексикографските разработки од последниве години, а исто така забелешките и упатствата на рецензентите[6] и колегите.

Македонско-рускиот речник од 2003 г.[7] (МРР) со обем 40000 зборови излезе под редакција на Р. Ускова и Е. Верижникова. Раководител на проектот е Р. Ускова, која од 1971 г. предава македонски јазик на Московскиот државен универзитет, познат истражувач на македонскиот јазик, автор на ред граматика и граматички разработки, објавени во Македонија и во Русија. Речникот е наменет за руски и рускојазични корисници, затоа во прилогот кон речникот е содржана кратка граматика на македонскиот јазик, напишана од Р. Ускова.

Задачата, што си ја поставија авторите, е да се одрази општоупотребливата лексика на современиот македонски јазик – државен јазик на самостојна Република Македонија од 1991 г.,

во врска со што се проширија функциите и сферата на неговата употреба. Настапија промени во некои јазични сфери, на пример во областа на терминологијата, во употребата на македонскиот јазик во армијата и т.н. Како и порано, за Македонија е карактеристична диглосија, «што се пројавува во сознателниот избор на родниот или на неродниот јазик (дијалекат, просторечие) во одредени комуникативни ситуации».[8]

Со особеностите на јазиковата ситуација во Македонија се објаснува варијативноста на јазичните средства.[9] Затоа во МРР во ред случаи во една речничка статија се сврзуваат по неколку лексички варијанти: **бескрај** и **бескрајност** ж бесконечность, беспредельность; **компир/ен** (~на) и **компиров** (~а) картофельный; **мразарник** м и **мразарница** ж ледник; **смес** и **смеса** ж 1. смесь; сплав 2. *перен.* смесь, сешение, помесь; **оган** и **огин** ...; **привлекува** и **привлечува** *несов...*; **раскопина** и **раскопка** ж...; **работодавач** и **работодав//ец** (~ци)...; **ревма** ж и **ревматиз//ам** (~мот) м *мед.* и **реума** м *мед.* ...; **глувост**, **глувота** и **глувотија** ж ...и т.н.

Обемот на новиот речник е редуциран за сметка на исклучување на архаични зборови, притоа се зачувани историзми, неопходни за читање на историска, фолклорна литература и на белетристика, и некои турцизми, преминале во разговорен стил (од типот *бастиса, баш, башка, гајле, сајбија* и др). Исфрливме многу фразеологизми, значително го скративме илустративниот материјал. Според Л.В. Шчерба би требало да се наведуваат повеќе употреби на зборовите во речникот, но поради ограничениот обем на двојазичниот речник моравме да жртвуваме со нешто.

Во прилогот нема речник на кратенки и на географски имиња (поважни географски имиња влегоа во основниот речников корпус). Воведните упатства се даваат само на руски. Во МРР исто така не се вклучени лексеми, изведени според регуларни модели со помош на суфиксите, претставени во граматичкиот прирачник (с. 815-816): вторични имперфективи со суфиксот -ува, глаголи од несвршен вид со суфиксите -а, -ава, -ва,

именки со деминутивни и аугментативни суфикси, именки со значење на лица од женски пол со суфиксите -ица, -ичка и т.н. Не се вклучени прилозите, изведени од придавки (од типот *широко, високо, важно* и слично), именките со суфиксот -ост, изведени од придавки (од типот *важност, формалност*). Скратен е обемот на префиксалните глаголи: глаголските префикси со нивните значења и примери се наведуваат засебно. Бидејќи МРР е наменет за руски и рускојазични корисници, покрај еквивалентите-именки не се наведува ознака за родот дори во случаите кога родот на руската именка не се совпаѓа со македонската.

Сето тоа овозможи да се скрати обемот на МРР. Како што веќе одбележав, авторите на МРР не се откажаа од ред дијалектни, просторечни зборови, кои често се сретнуваат во секојдневниот говорен јазик, во литературата и во медиумите. Во МРР широко е застапена научно-техничка, спортска, воена и др. терминологија (но не и тесноспецијалната). Терминологијата има во МРР соодветни ознаки *биол., воен., геол., лингв., лит., спорт., тех., физ.* и т.н. Научниците истакнуваат, дека секогаш е «тешко да се најдат објективни критериуми за избор на специјалната лексика за неспецијални речници».[10]

МРР е пополнет со нови зборови и изрази, влезени во македонскиот јазик кон крајот на XX век-почетокот на XXI век, кои не се влезени во тритомниот Македонско-руски речник: **голгетер** м спорт. бомбардир, резултативниот играч; **дампинг** м демпинг; **мобилка** разг. ж и **мобилник** м мобилник, мобилниот телефон; **компјутер** м компјутер; **компјутеризира** сов., несов. компјутеризировать; **компјутерск//и** (~а) компјутерни; **постер** м рекламниот плакат, афиша, постер; **постериор//ен** (~на) случившиот се после *чегу-л.*; **рентакар** м прокат автомобил и т.н.

Внесени се нови значења и употреби, развиени кај некои зборови. Напр., **комбинација** ж 1. комбинација, сочетание 2. комбинација, система приеми 3. (екзаменациониот) билет ◊ **во** ~ спорт. в општем значење – третото значење и фразеологизмот се

дополнети во МРР.

Сите зборови во МРР имаат неопходна граматичка карактеристика. Методиката на воведувањето на граматичките белези е опишана подробно во делот «За користење на речникот» (с. 5-11).

Во стручната литература се опишува поврзаноста на прагматичката информација со семантичката. Идеите на прагматиката, се зародиле првобитно во реториката, во логиката и во психологијата, подоцна се развиле во руската лексикографија во 20-тите-30-тите години на XX-тиот век во научните дела на Л.П. Јакубински и Б.А. Ларин. Тие пишале за субјективноста на оценката на ситуацијата од аспект на говорителот и за неговиот однос кон изнесените зборови, иако терминот «прагматика» во овие трудови не се споменува.[11] Под прагматичка информација се подразбира збир разнообразни односи, оценки (естетски, емотивни, морални, социјални и слични), поврзани со функционирањето на зборот.[12] Во речникот се користат ознаки, кои покажуваат емоционална и стилистичка оценка: *разг.*, *ирон.*, *неодобр.*, *презр.*, *вулг.* и т.н.[13]

Составувачите на речникот користат логички начин на општување на лексикалните значења, традиционален за двојазичните речници. Еквивалентниот начин на семантизацијата се користи во случаите на полно совпаѓање на значењето на зборот во двата јазици: **зглоб** *м анат.* сустав; **млечка** *ж. бот.* одуванчик и т.н. Значењето на зборот се дава и со низа еквиваленти, синонимни дефиниции, кои ја откриваат логичко-предметната содржина на зборот: **млациште** с топь, болото; **неканет** (~а) незванный, непрошенный; **соуре** (~в) *сов.* увидеть, заметить и т.н. Семантичката структура на многузначниот збор исто така може да биде предадена со еквивалентен превод: **голтка** ж 1. глоток 2. глотка; **коло** с 1. колесо 2. серия (*изданий*) 3. *спорт.* круг, тур и т.н. Значењето на зборот се предава со соодветна група зборови со опишувачко толкување, кои го прецизираат значењето на еквивалентот: **солија** *неизм.*, *прил.*, *разг.* из хорошей семьи; хорошего происхождения, породистый; **поткуплив** (~а) продажный,

берущий взятки и т.н.

Во преводните речници се предава пред се предметно-поимната содржина. Принципот на разкривање на содржината на зборот само преку поим, преку превод е недостатен, не може да ја одрази сета национално-културна особина. Одамна е одбележана «зависноста на семантиката на јазикот од културната средина на индивидумот».[14] Врската на зборовите и нивните значења со објективниот свет на предметите и појавите е толку тесен, што речникот не може да помине без опишување на екстралингвистичката информација, која се содржи во јазичната единица. Оваа информација во двојазичниот речник треба да биде компактна, речникот треба да дава «максимум информација на минимум место». [15] Например во МРР: **баханак** м својак (муж жениной сестры); **гуна** и **гува** ж 1. гуна (крестьянская куртка из грубого сукна) 2. накидка (для защиты от холода и дождя); **коледачка** ж фольк. палочка (для поздравления с рождеством); **колак** м 1. калач 2. колак (подкладной кружок для ношения тяжестей на голове); **комита** м ист. комита (партизан – борец против Османской империи); **лазарица** и **лазарка** ж девушка, поющая песни в субботу Лазаря; **опинок** м опинок (крестьянская обувь из кожи); **опута** ж кожаный шнурок для опинка и т.н. В.Д. Девкин подвлекува: «Справочный характер требует лапидарности подачи материала. Словарь не должен превращаться в ученые записки».[16]

Во современата лексикографија се дискутираат прашава, поврзани со семантиката на зборовите, со строежот и типовите на речничките дефиниции, со соодносот на значењето и употребата, со методот на izdelување на лексико-семантички варијанти, со редот на местото на значењата на многузачните зборови во речниците од различен тип, со соодносот на лингвистичките и екстралингвистичките компоненти во семантиката на зборот. Се спроведуваат научни конференции со лексикографска тематика. Учените признаваат дека «вопросы, связанные с исследованием семантики слов и построением словарных дефиниций, все еще далеки от удовлетворительного решения как в теоретическом

аспекте, так и в практике составления словарей. Многие в семантической характеристике слова нуждаются в совершенствовании». [17]

Прашањата, поврзани со семантиката на зборовите и дефинирањето на речничката единица немаат единствено решение. МРР е создаден во традициите на руската лексикографија и е едно од можните решенија на низа лексикографски прашања во македонистиката.

[1] Македонско-русский словарь. 30000 слов / Сост. Д. Толовски и В.М. Иллич-Свитыч. Под ред. Н.И. Толстого. М., 1963.

[2] Усикова Р.П. Состояние и проблемы македонской лексикографии // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. 1991. № 1. С. 9.

[3] Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања / Составувачи Т. Димитровски, Б. Корубин, Т.Стаматоски. Ред. Б.Конески. Скопје, 1961-1966.

[4] Македонско-руски речник /Автори-составувачи Р. Усикова, З. Шанова, М. Поварницина, Е. Верижникова. Ред.акад. Р. Усикова. Скопје, 1997.

[5] К. Гавриш. Македонско-руски речник. Скопје, 1969.

[6] Клепикова Г.П. Македонско-русский словарь //Славяноведение,1998. № 5. С.101-105; Трофимкина О. Новый словарь современного литературного македонского языка //ЯЛИК. СПбГУ. № 38. Февраль 2000. С.10-11; Виндл К. (Канберра. Австралийский союз). Заметки о современном состоянии македонско-русской лексикографии //Вопросы языкознания, 2001. № 3. С. 40-49.

[7] Усикова Р.П., Шанова З.К., Поварницина М.А., Верижникова Е.В. Македонско-русский словарь. Свыше 40000 слов / Под общей редакцией Р.П. Усиковой и Е.В. Верижниковой. М., 2003.

[8] Усикова Р.П. Языковая ситуация в Македонии и явления языковой интерференции и диглоссии в македонском языке // Македонский язык, литература и культура в славянском и балканском контексте. Материалы международной российско-македонской научной конференции (Москва, 15-16 сентября 1998 г.). М., 1999. С. 18

[9] Усикова Р.П. Языковая ситуация в Республике Македония и современное состояние македонского языка // Славяноведение, 1997. № 2. С.13.

[10] Берков В.П. Двужычная лексикографія. СПб., 1996. С. 46

[11] А.В. Зеленин. Из истории прагматики // Лингвистическая прагматика в словаре: виды реализации и способы описания. Сборник статей. Под ред. Г.А. Складьевской. СПб., 1997. С. 105.

[12] Складьевская Г.Н. К вопросу о прагматической информации в толковом словаре: возможны ли прагматические пометы? // Лингвистическая прагматика в словаре: виды реализации и способы описания. Сборник статей. СПб., 1997. С.5.

[13] Македонско-руски речник /Автори-составувачи Р. Усикова, З. Шанова, М. Поварницина, Е. Верижникова. Ред.акад. Р. Усикова. Скопје, 1997. С. 12-14.

[14] Комлев Н.Г. О культурном компоненте лексического значения // Вестник Московского университета. Филология. 1966. № 5. С.116-117.

[15] Берков В.П. Двужычная лексикографія. СПб., 1996. С. 4.

[16] Девкин В.Д. Лексикографія – проклятый жанр // Лексика и лексикографія. Сборник научных трудов. Вып. 11. М., 2000. С. 21.

[17] Кузнецова О.Д., Сороколетов Ф.П. Семантическая характеристика слов в диалектном словаре// Проблемы лексикографии. Сборник статей. Под ред. А.С. Герда и В.Н. Сергеева. СПб., 1997. С. 28.